

3.1. „Нова модель безпеки” в АТР

та японсько-американська взаємодія

ГОЛОВНА мета американського керівництва, яке вважає, що наслідки "холодної війни" ще довго залишаться в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, де ще мало розуміють і сприймають нові структури кооперативної безпеки, які вже оформилися в Європі (прикладом може бути Європейське Співтовариство), полягає у збереженні тієї системи безпеки, що склалася в роки "холодної війни" з деякими косметичними поновленнями [1].

Яка ж різниця між поняттям "колективна безпека" та "кооперативна безпека"?

Колективна безпека – це організація заходів, направлених проти реальної загрози, коли держави об'єднуються за принципом: агресія проти одного з них означає агресію проти всіх. Саме на цій основі були створені НАТО і Організація Варшавського договору (ОВД), які повинні були відстоювати принципи колективної безпеки.

Концепція кооперативної безпеки більш повно сформульована групою впливових американських вчених і політиків, серед яких знаходиться і колишній міністр оборони США Уільям Перрі. "Головна мета кооперативної безпеки, – підкреслювалося в матеріалі, що був ними підготовлений, – полягає в запобіганні війни, а щоб досягти цього, необхідно не допустити концентрації засобів, необхідних для агресії, щоб виключити необхідність для держав, проти яких гіпотетично направлена загроза агресивних дій, здійснювати свої власні військові приготування. Таким чином, кооперативна безпека переносить центр планування заходів на забезпечення безпеки від підготовки протистояння загрозам до недопу-

щення виникнення таких загроз, від приборкання агресії до підготовки дій, що ускладнюють розв'язання агресії в майбутньому" [2].

У даному визначенні дається кінцева мета кооперативної безпеки, але не розкриті шляхи її реалізації: мається на увазі розвиток усіх видів співробітництва між державами заради досягнення кінцевої мети забезпечення повної безпеки як в регіоні, так і в цілому на планеті. Так, Держсекретар США М. Олбрайт під час офіційного візиту до Філіппін у липні 1998 року, торкаючись проблеми кооперативної безпеки, навела наступні приклади: "Благополуччя американців сьогодні залежить від економічної політики уряду Японії. Здоров'я японців залежить від... політики Китаю. Стабільність китайської економіки пов'язана з банківською системою Таїланду; гаразд таїландців пов'язані з Бірмою, яка, в свою чергу, безпосередньо залежить від Індонезії" [3].

Державний департамент США в силу умов, що склалися в АТР, визнав, що багатосторонні процеси стають невід'ємною складовою частиною регіонального політичного життя, і в першу чергу з економічних питань, а потім вже – з проблем безпеки [4]. Зростаючий інтерес багатьох країн Східної Азії до проблеми створення багатостороннього механізму передбачав, що США повинні стати інтеграційною частиною майбутнього Азіатсько-Тихоокеанського співробітництва, ідея якого була у свій час піддана критиці як спроба зародження під головуванням Вашингтона нового військово-політичного блоку в АТР.

Серед чинників, що свідчать про зростання популярності ідеї багатосторонніх заходів у формуванні майбутньої моделі безпеки в АТР і Північно-Східній Азії, виділяються два найбільш важливі (це визнають і аналітики у Вашингтоні), які безпосередньо впливають на американську зовнішню політику.

Перший з них полягає у глибокому переконанні, що американська військова присутність в АТР і Північно-Східній Азії, без сумніву, до кінця останнього десятиріччя буде скорочена. Це також пов'язано з тенденцією скорочення Конгресом США витрат на оборону, зниженням загальної кількості військових контингентів на закордонних територіях. При цьому Вашингтон враховує й упевненість азіатських лідерів у збереженні американських зобов'язань з питань гарантування безпеки субрегіону [5].

Другий чинник, що торкається економічної сфери, полягає у подальшому розвитку структур, які передбачають розширення і управлін-

ня процесами торгівлі і пов'язані з питаннями забезпечення безпеки. В зв'язку з тим, що економічна і національна безпека зв'язані між собою, багатосторонні підходи в економічній сфері неминуче пов'язані з заходами в області забезпечення безпеки.

Таким чином, на думку експертів з Вашингтона, якщо ця тенденція до кооперативної безпеки буде набирати силу, стимул до багатосторонньої безпеки на засадах співробітництва стане ще більш відчутним [6].

Дослідження проблеми кооперативної безпеки свідчать, що жодна держава АТР, за виключенням Канади і Австралії, не вважає багатосторонні підходи до безпеки терміновим заходом для заміни існуючої тут міжнародної системи, центром якої є Сполучені Штати з їх мережею двосторонніх військово-політичних союзів. Навіть Китай, як підкреслюють у Вашингтоні, визнає, що в сучасний період присутність Сполучених Штатів є обов'язковим компонентом регіональної безпеки [7].

Позиція японських правлячих кіл з проблем гарантування безпеки роззброєння протягом останніх десятиліть змінювалась. В цілому, якщо не враховувати позитивного ставлення Японії до заборони ядерних випробувань, у неї майже до середини 1980-х років був відсутній серйозний інтерес до питань міжнародного контролю над озброєнням. Японських керівників турбували, перш за все, лише ті питання, що безпосередньо впливали на проблему безпеки власної території, бо воєнна політика країни обмежувалась інтересами лише національної оборони, що до того ж були гарантовані наявністю американської "ядерної парасольки".

Яких же позицій дотримується японське керівництво в області формування нових моделей безпеки в Північно-Східній Азії і АТР? Можна стверджувати, що остаточно ця політика ще не сформувалася. Японію цілком задовольняє існуюча японсько-американська модель двостороннього гарантування безпеки, яка дає можливість вкладати невеликі кошти у власний військовий потенціал, а інші матеріальні цінності направляти на розвиток та вдосконалення економіки країни. "Прикриваючись" дев'ятою статтею Конституції, Японія не бажає брати участь у будь-яких колективних акціях безпеки, навіть прийнявши закон про участь сил самооборони у миротворчих місіях ООН, уряд Японії категорично заперечує проти їх використання у бойових операціях [8].

До початку 1990-х років Японія відмовлялася включатися в загальний процес роззброєння і досить пасивно ставилася до будівництва

нового міжнародного порядку в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні та пошуків інших, крім існуючих, форм забезпечення безпеки. З часом, під впливом міжнародних обставин, Японія поступово стала включатися в загальний процес переговорів, дотримуючись при цьому п'яти головних пунктів:

- "– визнання двостороннього діалогу як перехідного стану до вирішення проблеми на субрегіональному рівні;
- послідовний перехід до багатосторонніх переговорів;
- зміцнення японсько-американського політичного співробітництва як необхідного засобу переговорного механізму в межах АТР;
- збереження американської військової присутності в Північно-Східній Азії;
- необхідність посилення економічного співробітництва в межах кооперативної безпеки на основі співпраці без елементів політичного і військового альянсу" [9].

Проведений аналіз свідчить, що Токіо буде заперечувати проти створення будь-яких нових багатосторонніх структур в регіоні. Японські керівники, як і раніше, вважають, що надійна схема безпеки може бути збудована лише тоді, коли будуть остаточно нормалізовані японсько-російські відносини на основі вирішення територіальної проблеми у мирному договорі між Японією та Росією, точки співпадіння для підписання якого існують з обох сторін [10]. Необхідно також довести до кінця процес політичного створення на Корейському півострові зони, вільної від ядерної зброї, не заперечує вона і проти розширення кордонів зони ядерного нерозповсюдження і на інші країни Північно-Східної Азії [11].

Досить цікавою є оцінка американського воєнного експерта, директора Центру міжнародної стратегії, технології і політики професора Д. Ендікотта відносно нової ситуації, що склалася з проблеми безпеки Японії. Автор визнає, що крах Радянського Союзу знімає необхідність включати положення про загрозу з "півночі" до оборонної доктрини Токіо. Незважаючи на те, що відносини між Японією та Росією продовжують залишатись напруженими, він вважає, що вірогідність їх переростання в конфліктні дуже мала. Занепокоєність японського населення можливою китайською військовою загрозою залишається також суто гіпотетичною [12]. Якщо не враховувати події на Корейському півострові, то Японія взагалі протягом наступних років не буде відчувати військової загрози. У цих обставинах, на думку Ендікотта, необхідність існування структур сил самооборони з метою викорис-

тання їх "для захисту Японії" відпадає [13].

Колишній міністр закордонних справ Японії Йохей Коно в одному із своїх виступів у 1995 році стверджував, що перед Японією в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні постають чітко визначені політичні завдання. Перше з них полягає у нормалізації відносин з деякими країнами регіону, але необхідні дії, направлені на пом'якшення напруженості на Корейському півострові та форсування діалогу між Північчю і Півднем. Паралельно з розвитком такого діалогу Японії необхідно активізувати зусилля, направлені на поліпшення відносин з Північною Кореєю. Міністр особливо підкреслював необхідність нормалізації відносин Японії з Росією, що, на його думку, стимулювало б регіональне співробітництво у політичній і економічній областях, а також в області забезпечення безпеки [14].

Показово, що про розширення зони відповідальності Японії в світі неодноразово говорили у 1996 році прем'єр Рютаро Хасімото і міністр закордонних справ Юкіхіко Ікеда, підкреслюючи необхідність в інтересах безпеки активно брати участь у формуванні нового світового порядку, зміцнювати союз з США, партнерські відносини з країнами Східної Азії, посилюючи їх фінансову залежність від Японії. Виступаючи на 51-й сесії ГА ООН у жовтні 1996 року, Хасімото підкреслював, що головні наміри Японії полягають не просто в тому, щоб забезпечити особисту безпеку при новому світовому порядку, але ще і в тому, щоб зробити внесок у безпеку і стабільність в усьому світі, і таким чином зробити національну безпеку більш надійною та гарантованою [15].

Друге політичне завдання полягало в розробці системи забезпечення регіональної безпеки, враховуючи контроль над озброєнням та їх скороченням, а також в активізації діалогу з усіх болючих проблем, запросивши до участі у вирішенні цього питання всі країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону та Північно-Східної Азії [16].

Досить цікаву думку з цього приводу висловив колишній прем'єр-міністр Японії Я. Накаоне у статті "Дейлі Йоміурі". Він писав: "У північно-східній частині Тихого океану Росія, Китай, Японія і США повинні спробувати створити чотирьохсторонню політичну структуру – міжнародний орган – з метою співробітництва у сферах економіки, безпеки, енергетики та охорони навколишнього середовища" [17]. Накаоне також зауважив, що більше всього у створенні подібної структури зацікавлена Японія і, можливо, Росія. Він вважав, що у випадку створення такої системи вона могла б стати гарантом миру та

стабільності і на Корейському півострові.

Подібну точку зору розвинув пізніше заступник міністра закордонних справ Японії Мінору Тамба, виступаючи на міжнародному колоквіумі в Токіо у листопаді 1998 року. Він підкреслив: "В останні роки Японія, США, Китай і Росія є джерелом політичного динамізму в Східній Азії. Між ними активізуються контакти". На його думку, у їх дипломатичній активності присутні три головні причини: "1) "Новий порядок" в АТР після закінчення "холодної війни" тільки лише необхідно буде створювати. 2) У регіоні зберігаються елементи постійної нестабільності, такі як тайванська проблема, занепокоєність, пов'язана з Північною Кореєю, територіальна суперечка між Японією та Росією. 3) Разом з тим Японія і Росія поліпшили двосторонні відносини, чим створюються позитивні умови для виникнення нової геополітичної сили в регіоні" [18].

Намагання японського керівництва не пасивно включитись до так званої "багатополярної дипломатії" знайшли відображення у змісті висунутої у 1997 році прем'єр-міністром Р. Хасімото "Євразійської дипломатії" [19], в якій підтвердження пріоритетності японсько-американських відносин вперше за довгі роки конкретно поєднувалось із визнанням необхідності "активно розвивати конструктивні відносини" [20] з Китаєм та Росією.

Серед японських політиків, експертів та вчених, починаючи з середини 1990-х років, поживішали дискусії про японську військову доктрину, про масштаби військової могутності країни, про призначення та роль сил самооборони і т.д. Цікавою у цьому плані є думка президента корпорації "Міцубісі дзюкогьо" Й. Ісіди про те, що закінчення "холодної війни" "змінює думку громадськості про те, що Японія повинна бути демілітаризована і повністю покладатися тільки на Сполучені Штати. "Нам необхідно почати дебати про те, які мінімальні оборонні заходи необхідні нашій незалежній державі", – підкреслював японський бізнесмен [21]. Центральним моментом цих дебатів як раз і стало питання про майбутнє японсько-американського Договору безпеки: наскільки він необхідний Японії в нових умовах, чи зможе, і в яких межах, країна дистанціюватися від США у сфері військового співробітництва, в якому напрямку необхідно трансформувати цей договір. Ці дебати "підігрівалися" чварами між Японією та США у торгівельно-економічній сфері, які, на думку аналітиків в обох країнах, могли навіть привести до розриву двосторонніх відносин, в тому числі і самого Договору безпеки. Виступаючи на обіді Азіатського

Співтовариства у Нью Йорку 27 липня 1998 року, колишній Держсекретар США М. Олбрайт небезпідставно зауважила з цього приводу: "Світ дивиться на Японію як на лідируючу країну, і прем'єр-міністр Хасімото нарешті вибрав вірний напрямок і робить необхідні кроки, щоб стимулювати економіку. Ми запропонували японському парламенту пакет можливих економічних заходів вартістю 116 млрд. доларів" [22].

Діапазон точок зору з проблем майбутнього японсько-американського договору досить широкий. Переважна більшість країн регіону "малюють" сценарій, за яким Японія і США не тільки розривають Договір безпеки, але й стають військовими супротивниками. Так, на випадок загострення регіональної ситуації японські військові запропонували своєму уряду здійснити несподівану атаку на військові бази США, що розташовані на японській території. Правда, за прогнозом авторів "сценарію", японсько-американський військовий конфлікт закінчиться капітуляцією Японії. Серед інших потенційних військових супротивників Японії в "сценарії" фігурують Росія та Північна Корея [23].

На користь думки щодо дистанціювання від США висловлювалися і представники японської дипломатії, які працювали у Вашингтоні на початку 1990-х років. Мова йшла про те, що "проамериканська фракція" у Міністерстві закордонних справ Японії стала вже значно меншою [24]. Чи дійсно Міністерство закордонних справ, яке неодноразово піддавалося критиці за його політику "наслідування США", перебувало напередодні змін курсу? Звертаючи увагу на те, що саме громадська думка значною мірою формує зовнішню політику країни, автори підкреслювали той факт, що "заклик триматися на відстані від Вашингтона знайшов відгук у сучасних громадських настроях в Японії" [25].

Відомий японський політолог М. Мідзогуті вважає, що дистанціювання від США і розрив з ними у військовій та інших сферах співробітництва привели б до суттєвих перешкод національним інтересам Японії; японсько-американське співробітництво, на його думку, у майбутньому буде мати вирішальне значення [26].

Необхідно також зауважити про існування в японських академічних і політичних колах розуміння того, що розвиток відносин Японії з країнами Азії в економічній сфері є своєрідною альтернативою аналогічним зв'язкам із Сполученими Штатами. Так, японський економічний щотижневик "Ніккей Уіклі" у редакційній статті висловлює дум-

ку, що "майбутнє Японії залежить від того, чи буде вона прийнята до Азіатського співробітництва", але при цьому він намагається знайти збалансовану позицію між американськими та азіатськими основами в сфері зовнішніх пріоритетів країни. Редактор пише: "Безпека – це досить серйозна проблема сьогодення, і обов'язок Японії полягає в тому, щоб допомогти Азії досягти стабільності і процвітання. Це не значить, що Японія повинна ігнорувати відносини з США, бо це її найбільш важливі двосторонні відносини повоєнного періоду. Але для Токіо було б більш вигідним не сконцентруватись тільки на Вашингтоні, бо іноді складається враження, що Японія виступає проти важливості зв'язків з іншими країнами. Японія повинна спробувати прийняти більш багатосторонню точку зору в її відносинах з США... Для Японії бажано було б стати більш незалежною від Сполучених Штатів" [27].

Таким чином, можна констатувати, що закінчення "холодної війни" стимулювало як у правлячих структурах Японії, так і серед її громадянськості прагнення переглянути роль і значення японсько-американського Договору безпеки, знайти можливості дистанціювання від Сполучених Штатів, насамперед, у сфері військового співробітництва". Проте безперечним є те, що зміни у цьому напрямку поки не виходять за межі дебатів та дискусій, саме ж посилення настроїв на користь дистанціювання від США можна розглядати лише як тенденцію, яка навряд чи найближчим часом перетвориться в які-небудь конкретні дії, що зможуть послабити роль США як гаранта національної безпеки Японії. Про це переконливо свідчать і офіційні заяви японських державних, політичних та громадських діячів. Так, колишній прем'єр-міністр Японії Міядзава з цього приводу пише: "У сфері безпеки Японія, мабуть, буде продовжувати утримуватися від того, щоб відігравати провідну роль у 1990-ті роки. Лідерство США все ще необхідне для стабілізації в регіоні, а двосторонні союзи США з деякими країнами, особливо з Японією та Австралією, існують для зміцнення регіональних рамок безпеки в інтересах більш широкої регіональної, а не тільки особистої японської безпеки" [28].

Звертаючись до офіційних матеріалів зовнішньої політики Японії – "Блакитних книг" Міністерства закордонних справ (за 1998, 1999, 2000 роки), можна дійти висновку, що головною тенденцією японської дипломатії у сучасних міжнародних відносинах є формування нового світового порядку. При цьому робиться нахил на наступні напрямки японської зовнішньої політики: 1) подальше поглиблення та

зміцнення відносин з США, а також розвиток двосторонніх зв'язків з іншими країнами, які є фундаментом будівництва стабільного міжнародного порядку в АТР; 2) сприяння співробітництву через різні регіональні організації, які є додатковими до цих двосторонніх зв'язків; 3) активна участь у глобальних процесах у відповідь на "виклики" міжнародного співтовариства [29].

Загалом можна зробити висновок, що курс Японії у сфері забезпечення власної безпеки, а також зміцнення основ регіональної безпеки в басейні Тихого океану на найближчі роки буде полягати переважно в тому, щоб досягти більшої самостійності і незалежності від США, але в межах японсько-американського військового альянсу. Цей курс Японія буде здійснювати такими засобами і методами, які, з одного боку, не давали б США можливостей для послаблення свого японського партнера в намаганнях вийти з-під опіки і підірвати Договір безпеки, а з іншого – не викликали б в інших азіатських країн підозри у мілітаристських амбіціях Японії.

Небезпідставно в цьому плані розглянути питання загрози національним інтересам Японії з боку самих Сполучених Штатів Америки. На відміну від цілком конкретних зовнішніх загроз безпеці Японії на регіональному рівні загрози її національній безпеці з боку США можуть здатися менш реальними, і вони носять більш загальний, а саме тому неконкретний характер. Насправді, на поверхні подій ці загрози визначались у 1990-ті роки передбачливістю політики Сполучених Штатів на японському напрямку, коли верх брали поперемінно то прибічники співробітництва з Японією у стратегічній області (адміністрація Президента, військові кола США, Пентагон), то відверті супротивники такого союзу, що представляли могутні американські лобістські торгівельно-промислові групи та Міністерство торгівлі США, взагалі мало цікавлячись і турбуючись про забезпечення гарантій безпеки Японії у Східній Азії через потенційні загрози з боку "Великого Китаю" або "Великої Кореї" [30]. Разом з тим після "холодної війни" можна було спостерігати помітну жорсткість політики США відносно Японії з трьох головних напрямків – у фінансово-економічній, військовій та технологічній областях, що пояснювалось, на погляд автора, зміною орієнтирів у азіатській політиці Вашингтона на користь зміцнення відносин стратегічного партнерства з Китаєм, а це, насамперед, і викликало велику занепокоєність у Токіо. Японія все більше відчувала себе "обділеною" увагою Сполучених Штатів та "незайманою" до процесу формування нового світопоряд-

ку.

Про тривогу Японії щодо ознак певного згасання інтересу з боку США аналітики судять по достатньо показовому для таких ситуацій – “головному політичному документу Америки” – щорічному посланні Президента Конгресу США, і перш за все по змісту тієї його частини, де йдеться про союзників США, стратегічних зобов’язаннях Америки відносно них. Як справедливо відмічає відомий американський японознавець, директор Дослідницького інституту японознавства у Сан-Дієго Стівен Клемон, у тексті 30-сторінкового послання Президента Клінтона у 1997 році слово “Японія” не було згадано жодного разу, у відповідному документі 1998 року – один раз та у посланні 1999 року – двічі [31]. Цілком показова в цьому плані черговість проведення офіційних зустрічей і переговорів лідерів США з прем’єр-міністрами провідних країн Азії, наприклад, весною 1999 року: з 6 до 17 квітня Президент США Клінтон запросив для зустрічі та переговорів спочатку прем’єр-міністра Китаю Чжу Жунцзі, а потім – прем’єр-міністра Японії Кейдзо Обуті. У Токіо така “знакова черговість” була сприйнята з великою роздратованістю та обережністю.

Наприкінці ХХ століття японці все більш скептично оцінювали можливості дотримання Сполученими Штатами у майбутньому всіх зобов’язань по гарантіях безпеки Японії у попередньому обсязі, що не дозволяло японській стороні розраховувати на їх масштабну підтримку у випадку загострення відносин у Східній Азії.

Після “холодної війни” недружня політика відносно Японії все гостріше давала про себе знати з самих різних напрямків. У 1990-ті роки США здійснили, наприклад, третю за 150-річну історію американсько-японських відносин спробу “завоювати” Японію, цього разу зробивши замах на її фінансовий потенціал з метою використання його для потреб формування нового світового порядку. Посилаючись на різні структури, починаючи зі спецслужб і закінчуючи фінансовими спекулянтами на світових фондових і валютних ринках, такими як Сорос і Бассет, США змодельювали та “запустили” для власної користі серію азіатських фінансових криз із прицілом на Японію. Внаслідок ряду спланованих акцій 12 червня 1998 року в Японії відбувся серйозний обвал національної валюти та обмінний курс ієни до долара знизився до рівня 146 ієн за один долар США – самий високий показник за період 1987-1998 років [32].

Підтримуючи етап нестійкої рівноваги японської валюти і здійснюючи таким шляхом сильний тиск на Токіо, Сполучені Штати Аме-

рики пред'являли до Японії все більш жорсткі вимоги реформування емісійної системи, лібералізації японського фондового ринку для проникнення на нього банків США, але головне – створювали перешкоди на шляху реалізації планів Японії сформувати до 2003 року новий платіжний Союз у межах Азіатсько-Тихоокеанського регіону на зразок західноєвропейського з ходінням єдиної азіатської валюти. Введення платіжного засобу вивело б Японію з системи фінансової залежності від США. Плани створення такої валюти, що протистояла б американському долару, обговорювалися на нараді японських та китайських фінансистів у квітні 1998 року в Токіо [33].

За підсумками наради, які зразу ж стали відомими у Білому домі, США прийняли рішення “підірвати” національні ринки азіатських країн, і в першу чергу ринки Японії та Китаю, з тим, щоб принципово виключити створення єдиного азіатського платіжного засобу та зберегти вплив США на країни регіону за допомогою долара.

До цього необхідно додати, що за свою багатовікову практику “економічного стримування” Японії як головного конкурента Америка вперше застосувала у 1990-ті роки метод “подвійного удару” по японських інтересах у Східній Азії. США дестабілізували внутрішню ситуацію у таких країнах, як Індонезія, Малайзія, Таїланд та Південна Корея, що призвело до величезних фінансових втрат Японії, бо саме цим країнам протягом 1980-90-х років японські банки надавали значні кредити (тільки по лінії допомоги розвитку Японія направила у 1997 році вищезгаданим чотирьом країнам 1,1 млрд. доларів) [34]. Одночасно відбулася девальвація ієни.

Лідери ділового світу Америки прикладали великих зусиль з тим, щоб розпочати “управління зовнішньою торгівлею Японії” з Вашингтона. З ініціативи американської сторони на початку 1990-х років було сформовано новий контрольний механізм за відстежуванням існуючих та потенційних протиріч між США і Японією у торгівельно-фінансовій сфері – “Нітібей кейдзай хокацу кьогі”. Проте ще 11 лютого 1994 року Президент Б. Клінтон і прем'єр-міністр Хосікава після зустрічі у Вашингтоні заявили, що їм не вдалося дійти згоди з питань економічних відносин. Як зауважив Клінтон, “прийшов час припинити наводити глянєць” на відсутність прогресу в економічних відносинах між двома країнами” [35].

Японці з великим небажанням допускають у свій світ сторонніх. Для них унікальність – це своєрідний захист від світу, який вони в цілому розглядають як ворожий. Саме тому, наприклад, їм не дуже

подобаються іноземці, які добре говорять японською мовою. У своїх контактах із зовнішнім світом японці орієнтовані не на намагання скасувати міф про власну унікальність, а на пошук аргументів на користь його підтвердження. Як влучно підкреслив американський журналіст Дж. Тейлор, “японцям подобається, коли їх люблять та приймають, але вони лякаються, коли їх починають розуміти” [36].

Іншими словами, Клінтон тоді, на початку 1990-х років, дав чітко зрозуміти, що настав час, коли Японія повинна остаточно визначитись з вимогами Америки про “зовнішнє управління” своєю торгівельною політикою. Підписане на той час узгодження про напівпровідники та введення добровільних обмежень на експорт з Японії у США автомобілів розглядалися аналітиками як конкретний результат процесу “американського управління японською зовнішньою торгівлею”. Правда, згодом ситуація в цій області кардинально не змінилась: за даними на 1997 рік, японський експорт у США все ще на 42,4 млрд. доларів перевищував японські закупки на американському ринку [37].

Неможливо не відмітити, що у своїй антияпонській економічній політиці після “холодної війни” ділові кола Америки діяли більш поступово, без озирання на інтереси самих японців. У 1989 році США під сильним тиском “втягнули” Японію до Азіатсько-тихоокеанської економічної ради (АТЕР), в якій, як відомо, домінуючу роль грали самі Сполучені Штати. Останні розглядають АТЕР як важливий засіб економічного і політичного тиску на Японію.

Пам’ятаючи про залежність від США, Японія довгі роки мовчки вислуховувала американські докори у “безквитковому проїзді”, про “брудну торгівельну практику” та таке інше. Лише дуже рідко можна було почути оцінки та висловлювання, зроблені японцями “поза” етикетом. Так, один з лідерів Ліберально-демократичної партії Е. Сііна, обговорюючи у Парламенті американські гарантії оборони Японії, назвав заокеанських союзників “вартовими собаками”. Коли один з членів Парламенту зауважив йому про недоречність подібного висловлювання, Сііна “виправився”, назвавши американців “шановними вартівими собаками” [38].

У Сполучених Штатах Америки Японія навіть сьогодні в цілому сприймається як економічний агресор, міцний, дисциплінований, який намагається отримати дивіденди за рахунок “чесної Америки”, що прагне дотримуватись патріархальних, але джентльменських правил ведення торгівлі. Відсутність гармонії з боку США у сприйнятті Японії неминуче веде до звинувачення останньої у всіх вигаданих і

реальних гріхах.

Антияпонські докори американської преси миттєво стають надбанням японських засобів масової інформації і, безперечно, не сприяють зростанню проамериканських почуттів у Японії. Не випадково саме наприкінці 1980-х років, коли різко загострились американсько-японські економічні протиріччя і, відповідно, звинувачення на адресу Токіо, в Японії все частіше почали друкуватися книги і статті під такими відверто антиамериканськими назвами, як “Американська пастка”, “Японсько-американська війна не закінчилася”, “Чи можна довіряти Америці?”, “Битва за американський континент” і т.д. “Стиль спілкування двох країн залишає бажати кращого: для посвідчених – це гра, але більшість сприймає його як зростання ворожнечі, яка допомагає виникненню нових стереотипів ворога”, – підкреслював американський дослідник А. Ромберг [39]. До цього необхідно лише додати, що нова постать “ворога”, незважаючи на “позазаконне” походження, починає жити самостійним життям, підігріваючи антияпонський настрій у США та антиамериканський – в Японії.

У 1990-ті роки США неодноразово погрожували Японії застосувати жорсткі заходи щодо японських товарів, оголосити санкції та повністю заборонити американським імпортерам здійснювати закупки японської продукції, що, власне, дуже чітко дав зрозуміти Президент Клінтон, зустрічаючись весною 1995 року з прем'єр-міністром Японії Р. Хасімото. Тоді лідер США погрожував японській стороні розірвати японсько-американський Договір безпеки, чітко розуміючи зацікавленість Токіо у його збереженні. Клінтон фактично шантажував Хасімото серйозною дестабілізацією японської економіки у випадку, якщо Японія суттєво не обмежить експорт своєї продукції у США, де японські виробники реалізують до 30% всього експорту, а також застосування квот на американський експорт до Японії, і перш за все за такими життєво важливими для Японії позиціями, як продовольчі товари, мінеральна сировина, авіаційні двигуни, електронно-обчислювальні машини.

Серйозну загрозу своїм інтересам у 1990-ті роки Японія вбачала також у більш жорсткому американському контролі за розвитком у себе нових військових технологій. Справа в тому, що саме після “холодної війни” Японія досягла в цій області вагомих результатів. По-перше, під розвиток військових науково-дослідницьких та експериментально-конструкторських робіт (НДЕКР) була підведена солідна фінансова база – за рівнем витрат на оборонні заходи Японія в цей

період вийшла на друге, після США, місце у світі: 297,3 млрд. доларів – у США, 63,9 млрд. доларів – в Японії (у 1993 році) [40]. По-друге, Японія зайняла друге місце у світі за рівнем витрат на НДЕКР (державних і власних), в тому числі у воєнній області: у 1996 році на ці цілі було витрачено біля 12 млрд. доларів [41]. По-третє, японські сили самооборони були забезпечені військовими спеціалістами, що вважалися найбільш технічно “озброєними” підрозділами у світі [42]. Після “холодної війни” Японія реально перетворилась не тільки у могутню сучасну військову державу з новітнім озброєнням, але й помітно підвищила свій військово-технічний потенціал, і в майбутньому, після внесення відповідних уточнень до Конституції, які дозволяють експорт зброї, могла б стати досить серйозним конкурентом США на ринку звичайних озброєнь. США змушені були запроваджувати термінові дії по стриманню розвитку воєнних НДЕКР у Японії, які почали чинити перешкоди американським інтересам.

Після закінчення “холодної війни” японці зіткнулися з вимогами США надати їм право контролю над усіма новими розробками в області воєнних НДЕКР. Так, американські власті наполегливо вимагали від Японії відкрити інспекції всі секретні японські лабораторії та дослідницькі центри, які працювали за замовленнями оборонного відомства, і відмовитись від системи глибокоешелонізованого захисту таємниць воєнних НДЕКР. У найгіршому випадку США погрожували застосувати проти Японії економічні санкції. З метою здійснення додаткового тиску на Японію у 1990-ті роки Конгрес США періодично демонстративно обговорював законопроекти (не приймаючи, разом з тим, по них остаточних рішень) про недопущення в американські оборонні науково-дослідницькі інститути японських спеціалістів до тих пір, доки японська сторона не дозволить того ж самого американцям у своїй країні. Власті США часто відмовляли японським військовим фахівцям у в'їзних візах для участі у міжнародних симпозіумах з проблем новітніх воєнних технологій. Разом з тим американці застосували жорсткі засоби щодо захисту прав інтелектуальної власності в областях, пов'язаних з воєнними НДЕКР, ретельно закриваючи їх від інформаційних запитів японської сторони.

Причинами такої відвертої антияпонської позиції щодо перекриття каналів “пересування” технологічної інформації з США до Японії при наполегливому, в той же час, намаганні самих американців контролювати всі японські військові розробки було, на погляд автора, небажання американської сторони допускати японців на світовий ринок

новітніх військових технологій як найбільш небезпечних своїх конкурентів. За повідомленням Міністерства оборони США, Америка надійно утримувала перше місце у світі по експорту озброєнь і військової техніки: тільки контракти на постачання нових озброєнь чотирьом країнам (Ізраїлю, Єгипту, Південній Кореї та Норвегії) принесли Сполученим Штатам у 1999 році 7,4 млрд. доларів [43].

Під тиском Пентагона американські фірми змушені були досить часто відмовлятися від вигідних контрактів з Японією у військовій області. Наприклад, уряд США заборонив американській фірмі “Fairchild”, що спеціалізується на замовленнях військового відомства, заключити контракт з японською військово-промисловою корпорацією “Фудзіцу” на постачання електронної продукції подвійного призначення. У 1993 році США пішли на перегляд японсько-американської угоди про науково-технічне співробітництво, намагаючись до мінімуму скоротити проникнення Японії на американський ринок військових технологій. При цьому самі США бажать отримати такий самий доступ на ринок Японії, особливо в області біотехнології, інформатики...

Таким чином, судячи по тенденціях у політиці США відносно Японії у 1990-ті роки, американці робили все, що від них залежить, щоб стримувати зусилля Японії у розробці нових озброєнь та новітніх військових технологій, бо у Вашингтоні добре розуміли: той, хто буде володіти такими технологіями у XXI столітті, зможе створити додаткові труднощі Америці у реалізації майбутніх зовнішньополітичних планів при новій системі світового порядку. Загроза безпеці Японії розглядалась її правлячими колами у контексті намагання американців “брати” у японців усе найбільш передове в області військових НДЕКР, мало що “повертаючи у заміну”.

У 1990-ті роки загроза національним інтересам з боку США відчувалась японцями і в області ядерних досліджень, всі напрямки яких американська сторона також намагалася взяти під свій контроль. Протягом всього періоду “холодної війни” світова спільнота була впевнена у тому, що влада і народ Японії мають “алергію” на ядерну зброю, а тому послідовно відстоюють три “без’ядерних” принципи – не мати, не виробляти, не ввозити ядерну зброю, офіційно прийняті японським урядом більше 50 років тому, зберігають мирну Конституцію країни, покладаючи край будь-яким спробам мати власну ядерну зброю. Америка була впевнена, що при таких “обмеженнях” Японія ніколи не стане ядерною державою.

Але “поразка” СРСР у “холодній війні” і внаслідок цього серйозне порушення стратегічного балансу сил у світі, створення зон нестабільності в Азії та розповсюдження у регіоні ядерної зброї (вступ Індії та Пакистану до ядерного клубу, “пороговий” стан КНДР) – все це разом взяте підштовхувало японських військових і політиків до реалізації спеціальних програм ядерної безпеки. Як стало відомо, наприкінці 1999 року заступник начальника Управління Національної оборони Японії Сінго Нісімура, член Ліберальної партії, офіційно заявив про необхідність обговорення у Парламенті країни питання про можливість прийняття Японією на озброєння ядерної зброї [44]. І хоча прем’єр-міністр Кейдзо Обуті поспішив тоді дезавулювати заяву Нісімура та підтвердив намір його країни дотримуватись і надалі “без’ядерних” принципів у своїй політиці, реальні факти свідчили про розвиток у Японії робіт саме в цьому напрямку. Відомо, що у 1990-ті роки Японія активно нарощувала імпорт плутонію.

США рішуче гальмували розвиток ядерних досліджень в Японії. “Пробний шар” для визначення американської позиції в цьому важливому для зміцнення національної безпеки питанні японці “запустили” влітку 1993 року на зустрічі “сімки” у Токіо. Тоді японський прем’єр-міністр Кііті Міядзава не підтримав ідею про безтермінове продовження Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, демонструючи американській стороні зацікавленість Японії у відстоюванні суверенного права на захист своєї безпеки, навіть враховуючи можливість розробки власної ядерної зброї самозахисту [45].

Юридичну базу для зміни позиції з питання про можливе обладнання своїх збройних сил ядерною зброєю японські влади почали вже давно. Вперше питання про можливе внесення змін до Конституції з метою зміцнення безпеки навколо Японії було піднято ще у березні 1978 року в період переговорів про заключення Договору про мир і дружбу з Китаєм, коли голова комітету з законодавства кабінету міністрів Японії заявив у бюджетній комісії верхньої палати Парламенту, що придбання ядерної зброї не суперечить Конституції країни [46]. По суті було продекларовано, що якщо навіть сама Японія не буде виробляти ядерну зброю, ніхто не зможе позбавити її права закупати таку зброю в інших країнах з метою самооборони.

У 1990-ті роки США також активно використовували політичні та воєнні засоби впливу на Японію, які вони мали в своєму розпорядженні, з тим, щоб призупинити процес зміцнення її обороноздатності у напрямках, які не відповідають глобальним інтересам Америки.

17 квітня 1996 року США зробили офіційне попередження Токіо з приводу неможливості і недозволеності розробки таких засобів самозахисту, які загрожували б інтересам безпеки самих Сполучених Штатів [47]. 23 вересня 1997 року Японія під тиском американської сторони була змушена погодитися з розробленим у Вашингтоні Новим курсом спільних дій в області оборони (Нітібей бойс кьорьоку-но таме-но хосін), який надавав США необмежені можливості по контролю за розвитком японського оборонного потенціалу і за військовим будівництвом в цілому, враховуючи дослідження в ядерній сфері [48].

Як завжди надійним засобом стримування і контролю США за зростанням оборонного потенціалу Японії у 1990-х роках залишались розташовані на Японських островах американські військові частини. У правлячих колах Японії ніколи не було ілюзій відносно того, що американська військова присутність у країні з числа багатьох функцій має і таку, що прямо пов'язана з нейтралізацією невідгідного для Америки розвитку подій. Та й самі американці не приховували того факту, що однією з найважливіших стратегічних задач Договору безпеки завжди був контроль за масштабами і напрямками військового будівництва в Японії.

Разом з тим прихильники більш активної зовнішньої політики, яких американський політолог М. Мошізукі влучно назвав "великодержавними націоналістами" [49], упевнені, що Японія повинна розширювати свою участь у фінансуванні військ США, дислокованих на її території. У 1995 році Японія, наприклад, сплатила 70% вартості перебування американських військ в Японії, не враховуючи зарплати, що становило 3 млрд. доларів прямих витрат та 700 млн. доларів непрямих. Японці витрачають на кожного американського солдата 139 тисяч доларів щорічно, що вдвічі перевищує аналогічні витрати у Кореї і Німеччині [50]. Серед японських правлячих кіл лунають також пропозиції, поряд з участю Японії в операціях по підтриманню миру в рамках ООН, підвищити її роль у забезпеченні безпеки в Азії на основі значного фінансування американських військ в АТР та розширення військового співробітництва з США у забезпеченні оборони не тільки власне Японії, але й всього регіону, що повинно передбачити значні зміни в японсько-американському Договорі безпеки і Конституції. Така позиція продиктована як намаганням активізувати японську зовнішню політику в Азії, так і занепокоєністю Японії можливістю уходу США з регіону. Погляди прихильників взаємозалежності між Японією та США були сформульовані І. Одзавою,

який очолював спеціальний комітет Ліберально-демократичної партії з питань інтеграції Японії до світової співдружності. Не виступаючи за повну військову незалежність, він наполягав на тому, щоб Японія стала “нормальною країною”, маючи на увазі “добровільний розподіл тягаря, який є необхідним у міжнародному співтоваристві”. При цьому Японії не слід відмовлятися від виконання зобов’язань під приводом “ускладнень внутрішньої ситуації” або брати їх на себе під “міжнародним тиском”. Він також підкреслював, що японська політика у Східній Азії в цілому повинна бути різко активізована [51].

Підсумовуючи вищезазначене, можна констатувати, що “американський виклик” інтересам безпеки Японії після “холодної війни” мав декілька важливих аспектів: по-перше, він відображався у більш жорсткому контролі з боку США за новим військовим будівництвом Японії, новими технологічними розробками, особливо в області ядерної зброї; по-друге, підкреслював зміни контролю в американському істеблішменті на користь перегляду зобов’язань США по забезпеченню безпеки Японії. Як відомо, японсько-американський стратегічний союз було сформовано на початку “холодної війни”, що передбачало одночасні протидії Радянського Союзу і Китаю (особливо після підписання між ними у 1950 році відповідного договору), а також готовність, насамперед, США відповісти на розв’язання КНДР нового конфлікту на Корейському півострові. У подальшому цілеспрямованість союзу Японії з США стала змінюватись – його антикитайський вектор ставав слабкішим по мірі нормалізації американсько-китайських відносин у 70-ті роки ХХ століття, а з середини 1980-х років змінилась і його антирадянська “складова” в умовах процесу поліпшення радянсько-американських і японсько-радянських відносин. Іншими словами, зникнення китайської і радянської військової загрози підірвало попередню основу двостороннього стратегічного партнерства США і Японії. Вимагалося знайти інше обґрунтування необхідності його збереження, що в умовах формування нового світового порядку зробити було вже набагато складніше.

Таким чином, зникнення “небезпеки з півночі” обернулося для японської сторони послабленням стійкості політичних, стратегічних та економічних основ минулого (періоду “холодної війни”) японсько-американського союзу і продемонструвало наявність контролю частини політичного істеблішменту США, і насамперед Конгресу, торгівельно-промислових кіл, а також засобів масової інформації, які ще сильніше почали звинувачувати Токіо в економічній експансії на амери-

канські ринки, у наступі на американські інтереси в Азії. Більш стриману позицію відносно Японії займали адміністрація Президента, міністерство оборони і Державний департамент, які намагались не допустити загального ускладнення міждержавних відносин. І все ж таки, враховуючи певну слабкість Росії наприкінці ХХ століття, необхідність стратегічного партнерства США і Японії перестала бути переконливою для більшості американців, які вимагали від влади активніше сконцентруватись на внутрішніх проблемах і взагалі скептично відносились до збереження американських зобов'язань періоду “холодної війни” відносно Японії у попередньому обсязі.

Все це свідчить про те, що “американський виклик” Японії у ХХІ столітті у формі посилення економічного, політичного і стратегічного тиску на неї буде зростати, а шанси Токіо і в подальшому ховатися під “американською парасолькою безпеки” будуть слабнути.

У зв'язку з цим, на думку автора, є потреба стисло торкнутись проблеми становлення системи нового світового порядку та безпеки Японії. Із закінченням “холодної війни” і руйнуванням біполярної системи у 1990-ті роки політична еліта Японії демонструвала підвищений інтерес до проблем системного сприйняття світоустрою, перш за все, під кутом зору об'єктивних потреб у розробці нових ідей в області національної безпеки в умовах формування нового світового порядку на ХХІ століття.

Проте, незважаючи на те, що у 1990-ті роки практично неможливо було знайти жодної серйозної політологічної праці, в якій не зустрічалося б поняття “новий світовий порядок”, змістовна сторона цього терміна до сьогодні чітко не визначена і залежить від інтерпретації його тими чи іншими дослідниками. Згідно з найбільш відомою в японських і західних академічних колах концепцією американського політолога Ліна Міллера, головною ознакою світового порядку є присутність у світовій системі певного домінуючого фактора, яким свідомо або стихійно керувались би держави у світі [52]. Саме таким, на його думку, до Першої світової війни був принцип “дозволеності” („laissez – faire”). Щодо системи міжнародних відносин, то цей принцип передбачав відмову однієї країни від стримуючих її зовнішньополітичну поведінку зобов'язань відносно партнерів з міжнародного співтовариства і водночас від спроб перешкодити їм у здійсненні завдань по реалізації їх національних інтересів у всіх випадках, крім тих, коли це безпосередньо загрожує інтересам безпеки даної держави. Але після Першої світової війни принцип “laissez –

faire” поступився місцем іншому принципу регулювання міжнародних відносин, а саме – “вільсоніанському”, тобто інтервенціоністському, вперше запропонованому президентом США Вудро Вільсоном у 1918 році і у майбутньому реалізованому в політичній практиці Ліги Націй, ООН, а після “холодної війни” – здійсненому в політиці США і НАТО по формуванню світопорядку. Таким чином, за Міллером, “світовий порядок” повинен сприйматися не як “устрій” системи міжнародних відносин, а як “поведінка” держави в даній системі.

Деякі теоретики також схилились до розуміння світопорядку як “постаті дій”, але, на відміну від Міллера, вони віддають перевагу акцентуванню на втілення у зовнішньополітичну поведінку країни розумного обмеженого початку, пов’язуючи це з необхідністю зміцнення як національної безпеки, так і стабільності системи в цілому. Англійський теоретик Роберт Купер, наприклад, пропонує трактувати поняття “світовий порядок” як переважаючий тип зовнішньополітичної поведінки держави незалежно від того, яку мету вона переслідує, і разом з тим як певний ступінь цілісності системи, враховуючи особливі правила, які нею керують і підтримують її у стані стабільності [53].

Історія міжнародних відносин пережила, як відомо, зміну чотирьох світових порядків – Вестфальського (1648-1814), Віденського (1814-1919), Версальського (1919-1945), Потсдамського (1945-1989) [54]. Правда, деякі західні дослідники дійшли висновку, що Потсдамський світовий порядок почав розпадатися ще у 1950-ті роки. Так, З. Бжезинський стверджує, що реально біполярний світ проіснував лише до 1957 року [55]. Для К. Холсті цей період продовжувався з 1955 до 1975 років [56]. Р. Гопкінс та Р. Менсбах виділили два етапи існування біполярної системи – період “жорсткої біполярності” (1947-1956 роки) і “вільної біполярності” (1957-1962) [57]. У. Гріффіт і С. Спеніер вважали, що біполярний світ протримався лише до 1962 року, тобто до Карибської кризи, після чого почався крах Потсдамського світопорядку [58]. С. Спігель та А. Улам, в свою чергу, стверджували, що руйнування Потсдамського світопорядку співпало з початком війни у Кореї у 1951 році [59]. Основою для висновку про занадто недовгий термін біполярного світопорядку і припинення його існування ще у 1950-ті роки стали для ряду дослідників такі історичні факти. Х. Ласвелл і М. Каплан вважають, наприклад, що зміцнення позицій Великобританії як нової сили в Європі на початку 1950-х років дозволило говорити про наявність не двох, а трьох “полосів сили”

у Потсдамській системі міжнародних відносин [60]. Поява у 1960-ті роки в Азії економічного і фінансового центру – Японії також додала основ для стверджень про наявність як мінімум трьох полюсів; загострення протиріч усередині НАТО у 1960-ті роки привело до виходу Франції з цієї військової організації, що вже свідчило про початок процесу деформації “західного” полюсу біполярної структури; в той же час на іншому, “східному”, полюсі мало місце оформлення самостійного зовнішньополітичного курсу китайського керівництва, направлено на конфронтацію з Радянським Союзом та розколювання єдності всередині світової соціалістичної системи. Як підсумок зауважимо, що наприкінці 1960-х років більшість теоретиків-політологів дійшли висновку, що Потсдамський світовий порядок у вигляді біполярного, двополюсного світу більше не існує, хоча у політологічному лексиконі термін “біполярна структура світу” зберігався безпосередньо до юридичного розпаду Організації Варшавського договору у 1989 році, а на думку самого автора, крах Потсдамської біполярної структури світу відбувся не у 1950-60-ті роки, а значно пізніше – на початку 1990-х років і був пов’язаний, насамперед, з руйнуванням одного з двох “полюсів сили”, який об’єднував Радянський Союз і його військово-політичних союзників у Східній Європі та у світі. Детально це питання досліджував американський політолог Кристофер Лейн, який підкреслював принципову неможливість довготермінового збереження стану однополярності [61].

Не підлягає сумніву, що крах СРСР як наддержави був знаком нового періоду у світовій політиці. Як і всі попередні, він формувався не тільки в умовах глобальної зміни геополітичних епох, але й супроводжувався війнами і революційними зрушеннями, загальною деградацією системи міжнародних відносин. Припинення “холодної війни” породило цілу хвилю “оксамитових” революцій у Східній Європі, які не припинялись майже до 2000 року, коли в Югославії було здійснено фактично державний заколот і до влади був приведений “прозахідний лідер”, а також спровокувало нові конфлікти на Близькому та Середньому Сході, призвело до розповсюдження ядерної зброї, до послаблення ролі ООН і взагалі радикально сприяло зміні як геополітичній, так і ідеологічній карти світу. “Держави-переможниці”, а це, в першу чергу, США і країни НАТО, у 1990-ті роки прискореними темпами приступили до формування нового світового порядку. Радянський Союз все більше перетворювався в економічно і політично залежну від центрів сили країну, на жаль, не зда-

тну на той період часу активно впливати на формування нового світового порядку.

Ці процеси не могли не зачепити інтереси безпеки Японії. Необхідно підкреслити, що Потсдамський світовий порядок, який був проголошений трьома союзними країнами – СРСР, США і Великобританією на Берлінській (Потсдамській) конференції 1945 року, в цілому забезпечував безпеку Японії протягом майже всієї другої половини ХХ століття, бо гарантував їй довготривалу стабільність стратегічного поля. Разом з тим його занепад на межі 1980-90-х років означав для інтересів безпеки Японії посилення нестабільності геополітичного поля як на глобальному, так і на регіональному рівні. Насправді, у світове співтовариство влилася велика кількість нових, як правило, внутрішньо нестабільних факторів системи міжнародних відносин. Вони швидко відокремились від старої “імперії – полюсу сили” і почали зміцнювати свої міжнародні позиції, використовуючи силу. Внаслідок міжнародна нестабільність зросла до рівня, на який вона ніколи не піднімалась у період існування біполярної системи, збільшилося число нових армій, активізувалась торгівля зброєю, зросла кількість позазаконних військових формувань, прискорився процес розповсюдження ядерної зброї.

В Азії процес переходу від біполярної системи у новий стан проходив в умовах появи нових центрів воєнної сили: перетворення Індії і Пакистану в нові ядерні держави, зміцнення військової могутності в країнах Близького та Середнього Сходу, в обох корейських країнах, у Китаї і на Тайвані. В той же час формування світового порядку відбувався на фоні “розповсюдження” міжнародної анархії і зростання міжнародного тероризму, що створювало значні скрутності у забезпеченні стабільності у світі тільки дипломатичними методами.

З точки зору інтересів безпеки Японії важливим наслідком краху одного з двох “полюсів сили” у складі СРСР і країн Варшавського договору, як і біполярної структури в цілому, можна вважати, на погляд автора, утворення південноазіатської “дуги нестабільності” від Близького і Середнього Сходу до Індонезії та Корейського півострова. Інтересам безпеки Японії і стабільності стратегічного поля навколо неї у Східній Азії не відповідало втрачання одним полюсом сили в особі Радянського Союзу здібності надалі здійснювати так необхідну для підтримки стабільності всієї системи “кооперативної влади”, тобто впливати на хід світової політики, на своїх колишніх союзників і стратегічних партнерів. В умовах формування нового світового по-

рядку Росія хоча й намагалася, але як слабка в економічному відношенні держава вже була не в змозі надавати їм допомогу як раніше [62].

Крах відносно стабільного Потсдамського світового порядку в результаті зникнення одного з полюсів сили призвів до цілого ряду негативних наслідків як для стабільності системи міжнародних відносин, так і для забезпечення режиму безпеки окремих її членів, враховуючи і Японію. Саме тому у деяких теоретичних дослідженнях біполярна Потсдамська структура світу продовжує справедливо розглядатись, при всіх винятках, як оптимальна за цілим рядом параметрів, і якщо не прямо, то побічно визнається доцільність відтворення двополюсного світу на новій основі, тобто зведення світового порядку до дихотомної моделі.

Безпека Японії скоріше програла, ніж виграла від краху більш-менш статичного, а тому в цілому прозорого біполярного світопорядку з декількох причин.

По-перше, це призвело до виникнення вже у 1990-ті роки багатополярного світу, в якому здійснювати підтримку динамічної рівноваги і передбаченості було набагато складніше, ніж в умовах двополюсного світу. В останньому випадку, кожний “учасник гри”, звичайно, більше виграв, ніж програв від демонстрації протистояння, бо у біполярних моделях, яким був Потсдамський світовий порядок, навіть конфлікти часів “холодної війни” не були абсолютними, а у деяких моментах просто задовольняли обидві наддержави.

По-друге, після розпаду біполярної системи Японія в якійсь мірі втратила можливість геополітичного маневрування. Виступаючи у минулому як союзниця США – одного полюсу сили, вона володіла значним потенціалом для зближення і співробітництва з іншим полюсом сили – Радянським Союзом, який, в свою чергу, був зацікавлений у відокремленні Японії від США. Розігруючи то одну, то іншу “політичну карту” у взаємовідносинах з великими державами, Японія в цілому вдало зміцнювала свої міжнародні позиції і свою безпеку.

По-третє, крах біполярної системи вимагав від японських політиків концентрації уваги на створенні стабільних систем регіональної безпеки. Але, як показав досвід 1990-х років, жоден з варіантів колективних режимів безпеки країн не був ефективним, особливо коли від сторін вимагалось дотримання принципу консенсусу (Косовський конфлікт продемонстрував, наприклад, що США і НАТО не змогли знайти з керівництвом Росії порозуміння у питаннях політичного врегулювання ситуації,

виключаючи застосування зброї проти цивільного населення Югославії; також дуже складним виявився і пошук рішення у палестинсько-ізраїльському конфлікті у жовтні 2000 року). В умовах формування нового світового порядку для Японії виявився більш складним процес визначення оптимального варіанту двосторонніх відносин (або дружніх, або ворожих) з іншими великими державами, бо набагато складніше стало розуміти, “хто є другом, а хто – ворогом”. Це обумовило, до речі, дуже непростий пошук моделі відносин з Росією, яка не йшла на вдоволення японських територіальних претензій і на підписання мирного договору, але разом з тим Японії доводилось демонструвати зацікавленість у підтримці відносин партнерства у Східній Азії.

Японії було зовсім непросто визначитися у питанні – саме яка з моделей світового порядку найбільше відповідає інтересам її безпеки. Крах біполярної системи об’єктивно створював передумови для формування або однополярного, або багатополярного світового порядку. США як єдиний полюс сили більше тяготіли до формування однополярного світопорядку при умові власного лідерства, спираючись при цьому на потенціал сукупної національної могутності, який, необхідно визнати, наприкінці ХХ століття набагато випереджав можливості будь-якої іншої країни, враховуючи і Японію. Проте американське домінування, з одного боку, і “підлеглий” стан Японії у новій системі міжнародних відносин – з іншого, навряд чи відповідають інтересам її безпеки [63].

Разом з тим важко уявити собі, що на зміцнення безпеки Японії буде працювати і багатополіусний світовий порядок, який у своїй основі є також нестійким. Занадто нестійкий багатополіусний світ напередодні Першої та Другої світових війн – наочне тому підтверження. Зростання числа полюсів ускладнює підтримування рівноваги як з причини наявності великої кількості “стратегій поведінки” у країн – полюсів по відношенню до можливої агресії та силового тиску, так через скрутності обмеження збройних сил держав певним рівнем достатності. У цікавому дослідженні на цю тему представник “чиказької” історичної школи світової політики Мішель Дойл відмічає, що в історичному плані “зміцнення полюсів сили” в межах підтримування балансу сил приводило до зменшення абсолютного числа війн між наддержавами [64].

Але країни одного регіону, об’єднані навколо “полюсу впливу” та замкнуті на рішенні переважно своїх внутрішніх національних питань, в умовах регіонального ізоляціонізму дуже повільно реагують

на більшість питань міжнародного життя, які торкаються глобальної безпеки, забезпечення режимів розповсюдження ядерної зброї і ракетних технологій. Більше того, нестійкість багатопольярного світу як продукту руйнування біполярної системи пов'язана також і з тим, що США навряд чи відмовляться від ідеї трансформувати світ перехідного періоду в однополярний. Лідери Америки після “холодної війни” почали, наприклад, претендувати на роль “третейського судді” у питаннях підтримання глобальної і регіональної стабільності, що було ними продемонстровано у 1990-ті роки шляхом силового втручання у внутрішні справи Іраку та Югославії. Такий підхід, мабуть, не задовольнить Японію, бо якщо розвиток ситуації в регіоні створить загрозу американським національним інтересам, то США захочуть втрутитися у конфлікт, тобто відреагувати, використовуючи свої дипломатичні, економічні або військові можливості, а також підключити до цього такі міжнародні організації, як ООН, Міжнародний Валютний Фонд, Всесвітній Банк і т.д. [65].

Таким чином, Японія за об'єктивними і цілком зрозумілими причинами не може бути зацікавлена у формуванні потенційно нестабільної багатопольюсної системи, регіональні структури якої не готові визнати за США право здійснювати управляючі і координуючі функції з метою поляризації багатопольюсного світу та перетворення його в однополярний. Тому в ідеалі інтересам національної безпеки Японії відповідає відтворення в тій чи іншій формі двопольюсної системи міжнародних відносин та використання переваг від дистанціювання у відносинах із кожним з полюсів.

Після падіння біполярної системи для Японії ще більшої актуальності набула економічна складова її безпеки. Наслідки краху біполярної системи привели до корінних змін і в характері відносин між різними країнами, що проявилось в тенденції заміни геополітичних факторів світового порядку геоекономічними, а це викликає додаткові питання щодо системи безпеки Японії.

У період двопольюсного світу і протистояння двох суспільно-політичних систем – капіталізму і соціалізму – головні протиріччя між країнами носили переважно ідеологічний характер. В нових умовах політично-ідеологічні підходи до розподілу світу на протилежні системи замінюються більш гострими, більш ворожими протиріччями між державами або групами країн, що робить цілком вірогідним застосування військової примусової сили у міжрегіональних або навіть глобальних конфліктах.

Правлячі кола Японії з певною занепокоєністю слідували у 1990-ті роки за процесом формування однополюсного світу. Ця занепокоєність визначалась об'єктивними потребами у розробці адекватної системи національної безпеки у новому світопорядку. При цьому особлива увага японського керівництва приділялась синхронізації власної політики в цій області з конкретними діями Сполучених Штатів щодо зміцнення своєї безпеки при новій системі міжнародних відносин.

Ще у вересні 1990 року на засіданні обох палат Конгресу США американський Президент Джордж Буш-старший офіційно проголосив створення нового світового порядку найважливішою задачею зовнішньої політики країни [66]. Новий порядок повинен враховувати всі головні риси класичної кантіанської моделі світоустрою, але з однією суттєвою відмінністю: США як найбільш могутня держава світу повинні стати в ньому єдиним лідером. Концепція нового світового порядку призначена якомога ширше розповсюджувати у світі ліберальну систему цінностей, а заснований на ній порядок повинен стати фундаментом “національної і глобальної безпеки США” у ХХІ столітті.

Іншими словами, новий світовий порядок, яким він бачився з США і як його сприймала політична еліта Японії, – це така система міжнародних відносин, в якій Америка забезпечила б собі, по-перше, перевагу у військовій, економічній, технологічній та ідеологічній областях і, по-друге, контроль за поведінкою інших країн у найбільш важливих стратегічних районах світу.

При цьому на перший план американської зовнішньої політики висувалося завдання не допустити ні в Європі, ні в Азії виникнення іншої наддержави або блоку країн, здатних коли-небудь загрозувати національним інтересам США.

Що може очікувати Японія від однополюсної структури міжнародних відносин, який вплив такий світопорядок може чинити на майбутню безпеку країни? Непряму відповідь на це принципове для Японії питання дають самі американські фахівці, які розробили концепцію нового світового порядку. До їх числа, в першу чергу, необхідно віднести колишнього радника Президента США з національної безпеки Збігнева Бжезинського, а також відомого політика, історика і дипломата Генрі Кіссінджера [67]. Зауважимо, що бібліографія з цього питання на сьогодні нараховує десятки серйозних монографій. Останні досягнення американської науки в цій області знайшли місце у до-

слідженнях Р. Куглера, Д. Яблонського, Р. Коха, Д. Якобсона, П. Аллана, Д. Макміллана та інших [68]. Аналіз цих наукових досліджень дозволяє зробити ряд прогнозів відносно того, чим виявиться новий світовий порядок для безпеки Японії.

Японії, перш за все, необхідно визначити свою позицію відносно дій США, які будь-якими засобами намагаються утримати набуті після “холодної війни” стратегічні позиції у світі, що мають вирішальне значення для забезпечення гарантій їх власної безпеки, зберігання “світової влади”. Японія зіткнеться з домінуванням США у військовій сфері, де вони мають великі можливості швидкого розгортання своїх стратегічних сил, а також із спробами утримати контроль над економічною ситуацією у світі, незважаючи на конкуренцію в окремих галузях з боку Японії або Німеччини; але ні Японія, ні Німеччина не зможуть претендувати на роль світового технологічного лідера, яка залишиться за США. Це торкається також абсолютного технологічного лідерства Америки у передових галузях науки і техніки та, нарешті, її безумовної, після закінчення “холодної війни”, ідеологічної переваги завдяки штучно впровадженій у всьому світі, особливо серед молоді, американській системі цінностей. Продумана державна політика по всіх відмічених напрямках робить американський полюс сили дійсно унікальним за своїми масштабами та впливом, а США – фактично єдиною світовою наддержавою.

Наприкінці 1990-х років США зміцнили своє лідерство у використанні новітніх наукових винаходів у військових цілях, створивши незрівнянні у технологічному плані збройні сили з глобальним розмахом (на початку жовтня 1999 року США здійснили вдале випробування нової системи ПРО) [69]. США закріпили свою перевагу і в галузі інформаційних технологій, які мають вирішальне значення у розвитку американського військово-промислового комплексу. Досягнутий на початковому етапі світового порядку відрив від Японії у передових секторах економіки і техніки показав, що подолати перевагу США у світі у найближчому майбутньому навряд чи буде будь-якій державі під силу.

Американці продовжують зміцнення своєї військової переваги і перед іншими великими країнами. Реальні військові суперники США, перш за все, Росія і Китай, навіть якщо і мали наприкінці ХХІ століття ядерний потенціал стримування, яким вони могли б загрожувати США, у ХХ столітті, скоріше за все, не зможуть переломити ситуацію, бо, по-перше, не володіють достатніми можливостями своїх фло-

тів для передислокації військ на значну відстань з тим, щоб нав'язати США політичну волю, по-друге, не мають достатніх засобів для розповсюдження свого політичного впливу у світі.

Японія набагато відстає від США по ефективному використанню своїх ідеологічних та інформаційних ресурсів, що є важливою складовою частиною американської глобальної могутності. Пропагандистська машина США активно нав'язує політичній еліті і громадськості багатьох країн, включаючи і Японію, необхідність примиритися з домінуванням США у світі та, більше того, пропонує розглядати це як "щастя". Поки що американцям вдається нав'язувати багатьом країнам свої естетичні цінності та ідеологічні настанови. Молодь майже у всьому світі захоплена американською масовою культурою. Американські телевізійні програми і фільми займають $\frac{3}{4}$ світового ринку. Американська популярна музика широко розповсюджена не тільки в Європі, але й в Азії. Мова Інтернету – англійська, і переважна частина комп'ютерного забезпечення імпортується з США. Америка стала Меккою для тих, хто хоче отримати якісну вищу освіту: в університетах Америки навчається більше 500 тисяч іноземних студентів [70], при цьому багато з них після закінчення навчання не повертаються додому, а залишаються в США. Випускників американських відомих вищих навчальних закладів можна знайти у складі уряду багатьох країн світу, враховуючи і Японію. США навчилися використовувати залежні від їх фінансової допомоги національні еліти багатьох країн, лобіювати свої інтереси через "п'яті колонії" та своїх агентів впливу, спиратися на глобальні мережі комунікацій, американську попкультуру, а також на широку пропаганду досягнень американської техніки, науки і технологій, на свою повсякденну військову присутність. Японії в цій тактиці США відведено роль світового аутсайдера.

При формуванні нового світового порядку Японія, безперечно, зіткнеться і з спробами США встановити так звану "консенсусну гегемонію", під якою розуміється створення комплексної структури взаємозалежних інститутів і процедур, що ставлять за мету розробку консенсусу та реалізацію диспропорції на користь США за допомогою політичного впливу. Іншими словами, "консенсусна гегемонія" передбачає у системі міжнародних відносин наявність такого консенсусу, який є наслідком тиску з боку США як єдиної наддержави. Американська глобальна перевага спирається на складну систему союзів і коаліцій, якими США вже "оплутали" весь світ. Організація Північноатлантичного договору – НАТО, наприклад, сприяє тому, що Амери-

ка стає головною діючою особою у внутрішньоєвропейських справах (неодноразові спроби США перешкодити введенню єдиної європейської валюти – євро, втручання у внутрішні справи Югославії, Росії і т.ін.). У 1990-ті роки США ще міцніше прив'язали до себе двосторонні політичними і військовими зв'язками Японію. Причому остання, вступаючи у XXI століття, так і залишилася американським протектором, як це відверто визнав відомий знавець американської зовнішньої політики З. Бжезинський [71].

В умовах однополюсного світового порядку Японія може очікувати серйозного загострення конкурентної боротьби з США на ринках Китаю і країн Східної Азії. У 1990-ті роки США беруть найактивнішу участь у діяльності щодо зміцнення тихоокеанських багатосторонніх економічних організацій з однією метою: стати у XXI столітті головною діючою особою в АТР, контролювати економічну, фінансову та військову діяльність держав регіону, повністю усунувши від цього Японію. В американську зону впливу вже перетворений найважливіший стратегічний район Перської затоки, де після військової операції США проти Іраку у 1991 році Америка суттєво зміцнила свою присутність.

Частиною американської “консensusної гегемонії” можна вважати і глобальну мережу спеціалізованих міжнародних фінансових організацій. До підконтрольних США організацій, які мають свій вплив по всьому світу, належать, в першу чергу, Міжнародний валютний фонд, Міжнародний Банк реконструкції і розвитку. Хоча вкладниками цих провідних фінансових інститутів є багато країн світу, насправді і в них домінують американці, які стояли біля витоків їх створення ще в роки Другої світової війни. Японія ж у цій сфері відіграє другорядні ролі [72].

В межах “консensusної гегемонії” США створили специфічну систему управління новим світопорядком, не схожу на ієрархічні піраміди управління попередніми методами. Америка поставила себе у центр взаємозалежної системи міжнародних відносин, в якій управління здійснюється через механізм постійного маневрування, діалогу, пошуку формального консенсусу з іншими членами міжнародного співтовариства. США робили вигляд, наприклад, що разом з Росією шукали політичне рішення Косівської кризи, а також кризи у Перській затоці, у Боснії, тоді як насправді заздалегідь мали свій план силової агресії заради досягнення вигідних їм геополітичних цілей. Не слід забувати і про концепцію “контррозповсюдження”, початком дії якої необхідно вважати надруко-

вану у 1993 році міністром оборони США Еспіним Головну доповідь з питань оборони (Bottom-Up Review), а також оприлюднені їм за вказівкою Президента Клінтона ініціативи контррозповсюдження. В цих документах серед можливих завдань використання американської ядерної зброї згадується застосування її в регіональних конфліктах з метою протидії застосуванню зброї масового знищення можливим супротивником. Саме Міністерство оборони визначає контррозповсюдження як цілісну стратегію протидії придбанням державами зброї масового знищення та засобів його отримання шляхом політичного переконання, застосування режимів нерозповсюдження та експортного контролю за цим, а також, у випадку невдалого використання політичних методів, ядерного стимування або мінімізації наслідків його застосування [73].

Важливо також підкреслити, що реальна влада щодо цього процесу, як і раніше, зосереджена в одному центрі – Вашингтоні. Саме у столиці США ведуться найбільш відповідальні та вагомі політичні ігри, і здійснюються вони, насамперед, з урахуванням національних інтересів США. Іншим країнам, в тому числі і Японії, Америка дозволяє лише брати участь в обговоренні деяких проблем розвитку нової системи міжнародних відносин, але робить це, за великим рахунком, лише формально, для дотримання “міжнародного етикету”. Кінцевий же результат такого роду переговорів заздалегідь передбачений конкретними інтересами Сполучених Штатів Америки.

Всі ці тенденції американської зовнішньої політики мають один загальний негативний наслідок для інтересів безпеки Японії: при умові збереження глобального домінування США у межах однополярного світового порядку Японія змушена бути стурбованою серйозною дестабілізацією системи міжнародних відносин з причин зростаючого втягування Америки в регіональні конфлікти в усьому світі, враховуючи і Східну Азію. Наприклад, США активно підтримують Тайвань в його суперечливих відносинах з КНР, що, врешті-решт, може призвести до конфліктів США з іншими великими країнами і втягнути у цю конфронтацію безпосередньо Японію. Про це прямо пише американський політолог Т. Карпентер, підкреслюючи небезпеку для світового співтовариства встановлення однополюсного світопорядку. На його думку, після „холодної війни” Японія опинилася “зв’язаною” політичними і військовими зобов’язаннями з США навіть у більшій мірі, ніж раніше. Тому політика американського керівництва утвердження свого лідерства у світі може серйозно порушити стан крихкої рівноваги у системі міжнародних відносин, що не відповідає інтересам безпеки Японії [74].

Интересам безпеки Японії не відповідає також (особливо після краху біполярної системи міжнародних відносин) курс США на ігнорування норм міжнародного права і використання воєнної сили щодо вирішення міжнародних конфліктів. Так, Сполучені Штати, не чекаючи офіційного перегляду домінуючих норм міжнародного права з питань війни та миру, права націй на самовизначення, невтручання у внутрішні справи (прикладом можуть бути Пакт Бріана – Келлога 1928 року, в якому підкреслювалась відмова від війни як знаряддя національної політики, Статут ООН 1975 року, який закріпив принципи невтручання у внутрішні справи інших країн і незастосування сили), у 1990-ті роки стали порушувати в односторонньому порядку ці норми і, по суті, зробили припустимим втручання у внутрішні справи інших держав під приводом захисту їх населення від “масових порушень прав людини антигуманними режимами” [75]. Саме так діяли США відносно Іраку, Югославії, ряду країн Африки, в тому числі Бурунді та Руанди. При цьому лідери Америки не тільки порушували принципи невтручання у внутрішні справи, але й виходили за межі правового поля застосування сили проти інших суверенних держав.

Після падіння біполярної системи міжнародних відносин у 1990-х роках дії США на світовій арені, з якими Японія має Договір безпеки, супроводжувались ігноруванням резолюції Ради Безпеки ООН, вимогами перегляду основ міжнародного права. Так, США і НАТО стали відмовлятися визнавати суверенні країни як єдині законні суб’єкти міжнародного права лише з тієї причини, що таке право застаріло, а до тих пір, доки не сформульоване нове міжнародне правове поле, США та їх союзники по НАТО нібито можуть приймати рішення в обхід резолюції ООН і на порушення Статуту цієї міжнародної організації [76]. Лідери США мають намір розповсюдити свої дії, перш за все, на практику НАТО, санкціонуючи здійснення силових акцій проти незалежних країн поза резолюціями Ради Безпеки ООН. В цьому США вбачають відповідь на виклик нової міжнародної парадигми, під якою вони розуміють, насамперед, участь у світовій політиці, поряд з країнами – об’єктами міжнародного права, недержавними формуваннями, які порушують встановлену систему міжнародних відносин. І США неофіційно їх підтримують, як підтримували, наприклад, Армію визволення Косова у конфлікті з Югославією у 1999 році.

Новий однополярний світовий порядок (“американська модель”) пропонує створення максимально сприятливих політичних умов для США за рахунок ущемлення інтересів їх союзників, в тому числі і

Японії. Так, ще наприкінці 1990-х років США офіційно проголосили про свою готовність переглянути “застарілий” Договір про Протиракетну Оборону 1972 року як такий, що не відповідає їх геостратегічним інтересам і суперечить можливостям відображення нових загроз національній безпеці. Це не знайшло одностайної підтримки з боку ряду європейських держав – членів НАТО, а також з боку керівництва Японії [77]. І хоча американські лідери припускали можливість внесення змін у Договір на погодженій з Росією основі, думається, що Вашингтон не буде довго очікувати реакції Кремля і нова адміністрація Буша-молодшого вже здійснила односторонні дії у вигідному для інтересів Америки напрямку.

Заради об’єктивності необхідно відмітити, що після “холодної війни” правлячі кола Японії почали уважно ставитися до нових ідей щодо устрою майбутнього світопорядку, який зможе забезпечити більшу стабільність всій системі міжнародних відносин і до певної міри співпадає з тими ідеями, що домінували у колах японської політичної еліти. До таких нових проєктів, на думку автора, можна віднести і запропоновану російською стороною багатополярну модель світопорядку нового типу, в основі якої знаходиться концепція “безблокового співіснування”. Суть проєкту зводиться, перш за все, до необхідності реформування і створення нових світових і регіональних організацій по забезпеченню безпеки. Воєнні ж блоки, і в першу чергу блок НАТО, повинні бути демонтовані та перетворені у миротворчі воєнні механізми міжнародних політичних організацій. Першим кроком до цього може стати створення принципово нового механізму – політичної “двадцятки” [78].

Безблоковий світовий порядок передбачає також наявність військових структур з контингентом миротворчих сил. Головне завдання цих контингентів полягає у недопущенні та запобіганні воєнних конфліктів у світі, локальних громадянських воєн, приходу до влади мафіозних режимів, а також у здійсненні допомоги населенню при стихійному лихові, техногенних катастрофах і т.п.

В міру розвитку цих військових структур і механізмів може з’явитися реальна можливість піти далі по шляху скорочення збройних сил країн і перейти від принципу “розумної достатності в озброєннях” до принципу “достатньої розумності у взаємовідносинах”. При цьому в залежності від своєї політичної ролі, географічного положення та економічного стану одна і та ж сама країна може входити в одну світову і в одну або декілька регіональних структур. Військові сили в такому

випадку отримають нові, позаідеологізовані орієнтири, правові та моральні опори. Вони можуть стати дійовим механізмом безпеки і стабільності. У збройних сил різних держав буде один загальний ворог – гегемонізм, екстремізм, тероризм у будь-яких їх проявах [79].

Японію в такому підході може, на думку автора, привабити те, що, на відміну від однополюсної, блокової моделі з домінуванням США, безблокова модель більш стійка та стабільна і, таким чином, у більшій мірі відповідає інтересам безпеки Японії. Справа полягає ще в тому, що збереження у XXI столітті тільки одного військового блоку – НАТО – стане передумовою для створення іншими країнами асиметричних військових блоків. Отже, з'явиться можливість виникнення нової конфронтації, а в умовах падіння Радянського Союзу та Організації Варшавського Договору, які стратегічно урівноважували у минулому США і НАТО, вона може стати набагато небезпечнішою, ніж конфронтація періоду “холодної війни”.

Більше того, однополюсний, блоковий світопорядок є потенційно більш небезпечним, ніж безблоковий, оскільки наприкінці ХХ століття, після “холодної війни”, у світі реально сформувався не один американський, а декілька центрів сили. У східній півкулі чітко простежуються, як мінімум, три таких центри: перший – це країни Західної та Центральної Європи, другий – це країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону з домінуванням Японії та Китаю і третій – країни мусульманського світу. Особливим центром сили можна вважати і Росію, яка займає величезну частину земної поверхні з достатньою кількістю населення, з науково-технічним потенціалом, який залишився після краху СРСР, і багатими природними ресурсами. Якщо зовнішні сили будуть перешкоджати Росії зберігати себе як полюс сили, то на її територію простуватимуть інші центри сили зі своїми інтересами. Але, маючи на увазі ядерний потенціал Росії, можна легко уявити, до яких наслідків для безпеки Японії і стабільності стратегічного поля навколо неї на Далекому Сході може привести такий розвиток подій. Саме тому автору здається, що інтересам безпеки Японії більше відповідає зміцнення Росії як самостійного полюсу сили, який збалансував би інтереси інших центрів сили та застеріг їх від необдуманих у майбутньому дій.

Підводячи підсумки, необхідно зауважити, що найважливішою об'єктивною умовою майбутньої безпеки Японії є, безумовно, формування нової стабільної системи міжнародних відносин на регіональному і глобальному рівні. Під час “холодної війни” світ був двополюс-

сним і відносини двох наддержав – США і СРСР були вирішальним фактором безпеки інших членів міжнародного співтовариства протягом майже всієї другої половини ХХ століття. В умовах біполярної структури рівновага сил забезпечувалась системою протистояння двох блоків: американського і радянського. Японія при цьому відчувала себе у відносній безпеці. Наприкінці ХХ століття у світі відбулися глобальні зрушення, які змінили пріоритети внутрішньої та зовнішньої політики багатьох країн, порушили звичне співвідношення сил на світовій арені і, в кінцевому підсумку, перетворили структуру сучасного світу, що прямо відобразилось на забезпеченні безпеки Японії.

Після “холодної війни” японські лідери наполегливо шукали місце Японії у новій системі світопорядку. Для них було цілком зрозумілим, що вирішальну політичну роль намагаються відігравати США, зацікавлені, перш за все, у збереженні та зміцненні свого домінуючого впливу у світі. В свою чергу, американські політики виходили з того, що мир може бути стабільним та безпечним тільки у рамках багатополлярної моделі при умові абсолютного лідерства саме Сполучених Штатів. Основу такого підходу складала ідея, що з руйнуванням СРСР у світі не знайшлося країн, які за своєю сукупною військовою, економічною, технічною та ідеологічною могутністю могли б, як Америка, взяти на себе відповідальність за підтримку глобальної стабільності [80].

З такою постановкою питання були не згодні інші члени міжнародного співтовариства, в тому числі і Японія, які вважали, що найбільш безпечним і стабільним необхідно визнати багатополлярний світ, що у ХХІ столітті тільки військова могутність, на яку розраховують спиратись Сполучені Штати, не може забезпечити стабільність і безпеку всіх держав у системі міжнародних відносин, бо не менш важливими показниками могутності країни є також її економіка, технічний і науковий потенціал, спроможність ефективно управляти суспільними процесами. Цим критеріям, крім США, відповідають також інші центри сили, а саме – Японія, Західна Європа, Росія, Китай, які також могли б нести відповідальність за підтримку глобальної і реальної безпеки.